

VÁMIOS ÉVA

Húsz „novemberi ankét” – az „Újabb eredmények a hazai tudomány-, technika- és orvostörténet köréből” sorozat szerepe a tudományok történetének népszerűsítésében

Tisztelt Elnök Úr, kedves Hallgatóim!

Előadásom az „Újabb eredmények a hazai tudomány-, technika- és orvostörténet köréből” ankétsorozat pontosan 900. előadása. Célja az, hogy 20 év országos ankétjainak tanulságait összegezzük a szervezők részéről. Azt, hogy erre szükség van, bizonyítja, hogy a Műszaki és Természettudományi Egyesületek Szövetsége (MTESZ) példás rendben tartott irattárában is az 1984–85-ös ankétokról már nagyon kevés adat található.

Mielőtt statisztikai, tartalmi és személyes visszaemlékező sétára invitálnám Önöket ebben az anyagban, hadd legyen az első szó a köszöneté. Köszönet a MTESZ vezetőségének 20 év támogató segítségéért, köszönet elsősorban a MTESZ Tudomány és Technikatörténeti Bizottsága (TB) 20 évvel ezelőtti vezetőjének, **dr. Turi Istvánnénak** a kezdeményezésért és a rendezvény elfogadtatásáért össz-MTESZ szinten.

Köszönet illeti a MTESZ azóta volt 7 elnökét és a Tudomány- és Technikatörténeti Bizottság azóta volt 2 elnökét. Külön köszönet illeti **Abonyi Ivánnét**, a Gépipari Tudományos Egyesület apparátusát és **Bulla Évát** a segítségért a szervezésben és az anyagok gondos megőrzéséért. Elsősorban és mindenek előtt köszönet illeti a 351 előadót, akik tartalommal töltötték meg az ankétokat.

A KEZDETEK

1987-ben az ankét megnyitásként az akkori elnök, **prof. dr. Terplán Zénó** összefoglalta az országos ankét létrejöttének okait és történetét.

„Az ankétok megrendezésének gondolata 1984 tavaszán az MTA Tudomány- és Technikatörténeti Komplex Bizottságának egy kibővített ülésén vetődött fel. Akkor azt kerestük, hogy a hazai tudomány-, technika- és orvostörténettel foglalkozó bizottságok hogyan tudnának szorosabban együttműködni. Akkor dr. Antall József főigazgató úr vetette fel a gondolatot, hogy a Magyar Orvostörténelmi Társaság nemcsak nemzetközi rendezvények, hanem hazai konferenciák szervezésében is szívesen partner lenne. Ezt a gondolatot karolta fel mint azonnal megvalósítandót dr. Turi Istvánné, a TTB akkori elnöke. Azonnal akkor azt jelentette, hogy még 1984-ben megrendeztük az első ankétot. Célul akkor a rendezők azt jelölték meg, hogy ez az ankét biztos fórumot nyújtson rendszeres

* Országos Műszaki Múzeum, 1117 Budapest XI., Kaposvár u. 13–15.

ismétlődésével minden hazai tudomány-, technika- és orvostörténész kutató számára, ahol kutatási eredményeit évről évre előadhatja. Mint az első ankét plenáris előadásában dr. Szabadvány Ferenc hangsúlyozta, egy ilyen évenként ismétlődő országos konferenciának a hazai tudomány-, technika- és orvostörténet szempontjából azért is komoly jelentősége van, mivel ilyeneket más országokban tudomány- és technikatörténeti társaságok, egyesületek szoktak rendezni. A magyar tudomány- és technikatörténet még nem jutott el a diszciplínaként való elismertségnek arra a fokára, hogy saját társasága legyen, de talán ez a rendezvény is egy kis lépéssel közelebb visz hozzá.

Az ankétnak először 1986-ban volt pontosabban körülhatárolt, szűkebb témája. Azóta bebizonyosodott, hogy lehet évről évre olyan témát találni, mely közelítőleg mindünket érdekel. Be kell vallanom, az idei téma az én saját tavalyi előadásomat követő vita során alakult ki. Még nem tudjuk, hogy az idei ankét hogyan fog sikerülni, de már felvetődtek újabb témák. 1988-ra, a MTESZ negyven éves évfordulója tiszteletére a tudományos társaságok történetéről terveztünk ankétot. Felmerült olyan gondolat is, hogy egyszer vitassuk meg az ipari vállalkozások hazai történetét is.”

A sorozat tényleges célját írásban soha nem határozták meg, de fennmaradt egy 1984-es emlékeztető a MTESZ Tudomány- és Technikatörténeti Bizottsága értekezletéről, mely a maga tömör stílusában rögzítette az elképzeléseket az első rendezvény tapasztalatai alapján:

„...1985 novemberében »Újabb eredmények a hazai tudomány-, technika- és orvostörténet köréből« címmel újabb ankétot rendez a MOTESZ Orvostörténelmi Társaságával közösen. Az ankéton hazai előadók tartanak előadásokat. Cél, nyilvánosság biztosítása a témában elért friss kutatási eredményeknek, és információ nyújtása az országban szétszórta dolgozó kutatóknak. Terv, hogy az ankétra minden év őszén rendszeresen sor kerüljön. Ilyen módon fórumul szolgál részletkutatásoknak is. Szándék, tudományszociológiai és tudományfilozófiai előadásokkal is bővíteni a tematikát.

Alaptémáknak javasolják (Lambrecht Miklós, a MBT és a MOT tagja):

a) *Industrialismus és medicina (az ipari bázis és az orvostudomány közti összefüggések és kölcsönhatások: igények és lehetőségek...)*

b) *Antik görögség: technika, fizika és medicina összefüggései.*”

A RENDEZÉSBEN EGYÜTTMŰKÖDŐK

Az ankétok rendezésében az elmúlt 20 évben 26 különböző szervezet és intézmény működött közre. Ezek közül 5 állandó rendező volt: a MTESZ Tudomány- és Technikatörténeti Bizottsága, a Magyar Tudományos Akadémia (MTA) Tudomány- és Technikatörténeti Komplex Bizottsága, az Országos Műszaki Múzeum (OMM), a Magyar Orvostörténelmi Társulat és a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár. Tíz társrendező szervezet vett részt a munkában több, mint tíz alkalommal, pl.: az MTA Tudomány- és Technikatörténeti Komplex Bizottsága albizottságai, a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem. Hat éven át volt rendezőtársunk az Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár (OMIKK) és a Magyar Történelmi Társulat az MTA Történettudományi Intézetével. Újabban támogatónk a Magyar Szabadalmi Hivatal, és kapcsolatot alakítottunk ki a haditechnika kutatóival. Többször segítettek munkánkat olyan szervezetek, melyek ma már nem is léteznek, mint pl. a Bécs–Budapest Világkiállítási Programiroda. (1. sz. táblázat)

AZ ANKÉTOK TARTALMA ÉS AZ ELŐADÁSOK MEGJELENTETÉSE

Az elhangzott előadásokat tekintve, húsz ankétból 18-nak vannak meg az adatai. 896 elhangzott előadásból 370 jelent meg a „Tanulmányok a természettudományok, a technika és az orvoslás történetéből” című kiadványban. A témákat mindenkor a korszak igényei határozták meg. Egyetlen olyan téma volt, melyre a szakma nem igazán reagált. Ez 1991-ben volt és az inflációs korszakokról szólt. Egyszer történt meg, hogy taktikai megfontolásból nem azt a címet adtuk az ankétnak, amelyet tényleg szerettünk volna. Ez 1999-ben volt. Akkor a korszak nemzetközi tudományos ten-

denciáihoz igazodva a vakvágányok, vélt innovációk, zsákutcás fejlődés lett volna a téma. Nem akartunk azonban pesszimista címet adni, így lett a cím „Útkereső évszázadok”. Sokszor nyúltunk vissza a gyűjteményekhez mint témához, így 1994, 1997 és 2002-ben is ilyen témánk volt. (2. sz. táblázat)

A rendezők gyakran érezték úgy, hogy stabil szerzőgárdával, jól körülhatárolt témákról szólnak az ankétok. A statisztika azonban ennél érdekesebb képet ad. Összesen 14 szerző tartott előadást 10-nél többször az ankétokon a húsz év alatt. 199-en viszont csak egyszer szerepelnek az előadók között. Az előadásom alapjául szolgáló adatbankból a 351 szerző neve és szereplésük gyakorisága nyomon követhető.

A megnyitó elnökségében a MTESZ, az MTA és a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma (NKÖM) képviselői voltak túlsúlyban.

A közönség általában a 351 előadón kívül 300-nál több olyan résztvevőből állt, akik 3-nál többször küldték vissza a jelentkezési lapjukat. Ők is mind ismert szakemberek, és az egyesületek képviselői. Az ankétok azonban nyitottak és igyekeznünk kell szélesebb közönséget bevonni.

Az előadások megjelentetésére igény mind a húsz éven át volt. Az ankétok anyagából válogatott tanulmányokat 1984-től újrainduló periodikájában megjelentetett a Tudomány- és Technikatörténeti Bizottság. A periodikát a MTESZ anyagi fedezet hiányában 1986 második felében megszüntette. Az ankétok anyagának kiadásáról azonban a szakma továbbra sem mondott le. 1988-ban prof. dr. Terplán Zénó így küldte be megnyitója és előadása szövegét a szervezőknek:

„Kedves Éva!

Mellékelten küldöm az 1988. nov. 1-én elmondott megnyitó szavaimat, továbbá elhangzott előadásom (társelőadó: Nagy Géza) gépelt kéziratát, hátha megjelenik egyszer valahol.

Kezét csókolja

(Terplán Zénó)”

A tanulmányokat 1993-tól sikerült újra kiadni. A kötetek megjelenése élénkítette a rendezvényt is, és maguk a kiadványok is egyre igényesebbek lettek. 1997 óta van a kötetnek gerincnyomata, 1998 óta van angol nyelvű tartalomjegyzék és néha összefoglaló is. 1997-től jelenik meg az ankét programja utolsó lapján a „Kérés a szerzőkhöz”, mely a színvonalat segíti. 2003-ban szomorú levelet kaptak a szerkesztők: a MTESZ többé nem tudja finanszírozni a köteteket. Az OMM maga pályázza össze a költségeket. Ezúton is köszönjük az Oktatási Minisztérium (OM) Kutatásfejlesztési Helyettes Államtitkársága és az Ipar Műszaki Fejlesztésért Alapítvány (IMFA) támogatását.

A köteteket mindenkor híres személyiségeknek ajánljuk, akik vagy tudomány- és technikatörténészek, vagy sokat tettek e tudományágak fejlődéséért.

Ajánlottuk a köteteket **prof. dr. Szabadváry Ferencnek, prof. dr. Terplán Zénónak, prof. dr. Hámosi Józsefnek, prof. dr. Bíró Gábornak, dr. Turi Istvánnénak, prof. dr. Michelberger Pálnak, dr. Móra Lászlónak, prof. dr. Heckenast Gusztávnak, prof. dr. Pungor Ernőnek.**

A kötetek átadása és az ünnepelt köszöntése soha nem jelenik meg a programban. Mindig kicsit izgulunk, hogy megérkezik-e időre a terembe az új kötet. A MTESZ Nyomdának, **Budai László** nyomdavezetőnek és **Antalné Bettynek** köszönjük, hogy évről évre pontosan megjelennek a tanulmányok.

A megjelentetés nélküli időszakból is sok megnyitó gondolat megmaradt. 1988-ból pl. Terplán professzor gondolatai 15 év után is igazak: *„Ha azonban összevetjük a dualizmus korának egyesületi életét a jelenlegivel, több elgondolkoztató különbözőséget észlelünk. Természetesen lényegesen több nyomtatott anyag jelenik meg, de a folyóiratok, évkönyvek anyagában ma keveset találunk az egyesületről, sokat a tudományról. Gyakran az a néhány oldal hiányzik éppen, amelyből a technika-történész dolgozhatna. Az információ plakáton, hírlevelekben jut el hozzánk, amelyeket senki sem őriz meg. Ennek következtében vajon milyen képet alkotnak majd rólunk 2088-ban?*

Az is baj, hogy az egyesületek is simulnak rohanó életünkhöz, és szinte minden lényeges ren-

dezvény az év néhány hónapjára esik. A torlódások miatt áprilisban, májusban, októberben és novemberben fájo szívvel dobjuk a meghívókat a szemébe.

Azután a dualizmus korában az egyesületeknek nyújtott állami támogatást évente a parlament újra és újra megszavazta. Jelenleg az egyesületeknek el kell tartaniuk magukat, vagyis nyereséget kell »termelniük«: Használ-e mindez a tudománynak? Talán az használt volna, ha akkor is lett volna hol megjelentetni ezeket a sorokat.

A Műszaki és Természettudományi Egyesületek Szövetsége, az Országos Műszaki Múzeum, a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár, valamint az eddigi 23 további együttműködő közös munkája eredményeként reméljük, hogy még sok évtizedig élénk és eredményes ankétokon vehetünk részt.

1. táblázat. Az ankétok rendezésében együttműködő intézmények

Együttműködők	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
MTESZ/TTB	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
MTA/TTKB	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
MTA/TTM Albizottság			+	+	+	+	+	+		+	+	+	+							
MTA Tud.tört. Albizottság									+	+	+	+	+							
MTA Techn.tört. Albizottság									+	+	+	+	+							
MTA Egyet.tört. Albizottság																			+	+
MTA Orvostört. Albizottság			+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+							
OMM	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
BME	+	+	+			+	+	+						+	+	+	+	+	+	+
BME Egyet.tört. Bizottság				+																
MOT	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
SOMKL	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
M. Tört. Társ. Üzemtört. Szakoszt.						+	+													
Budapest-Bécs Világkiáll. Programiroda							+													
BKE Gazd. tört. Tanszék								+												
Nemzetközi Egyetemtört. Biz. M. Nemzeti Bizottság									+											
OMIKK												+	+	+	+	+	+			
Egyet. Levéltári Szövetség														+						
ELTE Egyet. Kt.														+				+	+	+
M. Történelmi Társulat															+	+	+	+	+	+
MTA Tört. Tud. Int.															+	+	+	+	+	+
M. Szabadalmi Hivatal																+	+		+	+
Technikatanárok Orsz. Egyesülete																+	+	+	+	+
M. Tud. tört. Intézet																				
Haditechn. tört. Társaság																	+	+	+	+
Hadtört. Int. és Múzeum																	+	+	+	+

Rövidítések: MTESZ/TTB = Műszaki és Természettudományos Egyesületek Szövetsége Tudomány- és Technikatörténeti Bizottsága
 MTA/TTKB = Magyar Tudományos Akadémia Tudomány- és Technikatörténeti Komplex Bizottsága
 OMM = Országos Műszaki Múzeum
 BME = Budapesti Műszaki (és Gazdaságtudományi) Egyetem
 MOT = Magyar Orvostörténelmi Társulat
SOMKL = Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár
BKE = Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem
OMIKK = Országos Műszaki Informatikai Központ és Könyvtár
 ELTE = Eötvös Loránd Tudományegyetem

2. táblázat. Az 1984 és 2003 között megtartott 20 ankét témái, a megtartott és a megjelent előadások száma

Év	Az ankét témája	A megtartott előadások száma	A megjelent előadások száma
1984	Újabb eredmények a hazai tudomány-, technika és orvostörténet köréből		
1985	Újabb eredmények a hazai tudomány-, technika és orvostörténet köréből		
1986	Ipar és medicina	30	
1987	A természettudományok és a műszaki tudományok oktatása a hazai egyetemeken a XIX. és XX. században	38	
1988	Természettudományos, műszaki és orvosi egyesületek és társaságok története Magyarországon	36	
1989	A vállalkozás történetéből Magyarországon	30	
1990	Vásárok – iparkiállítások – világkiállítások	30	
1991	A természettudományok és ipar helyzete Magyarországon inflációs korszakokban	21	
1992	A magyar természettudományos és orvosi kutatás, valamint az ipar nemzetközi kapcsolatai	42	
1993	A magyar műszaki, természet- és orvostudományok kommunikációs formái	45	
1994	Műszaki, természettudományos és orvosi gyűjtők és gyűjtemények	45	
1995	A mérnök, a természettudós és az orvos szerepe a társadalomban	59	46
1996	A millenniumtól a millecentenáriumig	74	56
1997	A természettudomány, a technika és az orvoslás tárgyi, képi és írott forrásai	64	50
1998	A természettudósok, mérnökök, orvosok az 1848-49-es forradalom és szabadságharcban	51	35
1999	Útkereső évszázadok	63	43
2000	Ezer év innovációi Magyarországon	67	55
2001	Kapcsolatok Magyarország és Európa más részei között a tudományok, a technika és az orvoslás történetében	75	45
2002	A természettudományok, a technika és az orvoslás történetének kutatása és a közgyűjtemények	64	40
2003	A tudomány társadalmi megértése – a természettudományok, a technika és az orvoslás eredményeinek népszerűsítése Magyarországon az elmúlt évszázadokban	62	
	<i>Az 1986 és 2003 között rendezett 18 ankéton elhangzott összes előadás száma: 896 Ebből 1995 és 2003 között megjelent: 370</i>		